

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل توان رزمی در محیط عملیاتی

شیرزاد تقواطلب^۱

چکیده:

در سطح عملیاتی و تاکتیکی، توان رزمی یا قدرت جنگیدن یک یگان نظامی، ماحصل ترکیب و تلفیق موثر عوامل فیزیکی با عوامل غیر فیزیکی یگان، توأم با تدبیر و چگونگی بکار بردن این عناصر در محیط عملیاتی، در راستای انجام ماموریت محوله می‌باشد. در این مقاله ابتدا اقدام به تشریح عوامل توان رزمی شامل عوامل فیزیکی توان رزمی (یگان‌های مانوری، آتش‌های پشتیبانی، یگان‌های پشتیبانی رزمی، یگان‌های پشتیبانی خدمات رزمی) عوامل غیر فیزیکی توان رزمی (رهبری نظامی، ایمان، روحیه، انگیزه، آموزش، انضباط، سازماندهی، صبر و بردباری، شجاعت، حمیت قسمتی) شده و بعد تدبیر به کارگیری این عوامل را در مؤلفه‌های (هماهنگی و کنترل، عملیات اطلاعاتی و حفاظت اطلاعات، مانور، پوشش و فریب تاکتیکی، آسیب‌پذیری و قبول خطر، عملیات ممانعت و سد موانع، عملیات روانی، عملیات جنگ الکترونیک، آب و هوا، زمین) مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و عمده‌ترین نتایج بدست آمده مؤید آن است که سطح واقعی آمادگی رزمی یگان‌های رزمی بستگی به مؤلفه نیروی انسانی، آموزش، قدرت آتش، تحرک، ارتباط و مخابرات یگان دارد و با بررسی عوامل غیر فیزیکی توان رزمی چنین نتیجه گرفته می‌شود که این عوامل در یگانی بیشتر و موثرتر است که خصایل انسانی و روانی کارکنان آن برتر و ارزشمندتر باشد.

کلید واژگان:

توان رزمی، محیط عملیاتی، عوامل فیزیکی و غیر فیزیکی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

قدرت نظامی یکی از مؤلفه‌های مهم قدرت ملی است. نیروهای نظامی برای اجرای سیاست‌های یک دولت، توانمندی ایجاد می‌کنند. عوامل زیادی در این توانایی مؤثر است که مهم‌ترین آنها فن آوری نظامی، رهبری نظامی، کیفیت و کمیت نیروهای مسلح می‌باشد.

قرن بیستم شاهد پنج اختراع بزرگ در تاکتیک جنگی بوده است. استفاده از زیردریایی توسط آلمان‌ها در جنگ جهانی اول، استفاده از هواپیما و تانک در جنگ جهانی اول، توسعه متوازن فن آوری هوایی، دریایی و زمینی و امکانات مربوط به هماهنگی راهبردی و تاکتیکی بین نیروهای سه گانه در جنگ جهانی دوم، ظهور سلاح‌های اتمی و متعاقب آن موشک‌های مجهز به کلاهک هسته‌ای و فن آوری طرح دفاع استراتژیک (اس-دی-پی).^۱ صرف نظر از فن آوری نظامی، کیفیت رهبری نظامی همیشه تأثیر قاطعی بر قدرت ملی داشته است. در بعد نظامی چه بسا یک یگان نسبتاً ضعیف با یک رهبری خوب نظامی توانسته در جنگ‌ها پیروز شود و در نتیجه قدرت ملی را برای کشورش به ارمغان آورد. کیفیت و کمیت نیروهای مسلح و ساختار نظامی یک کشور می‌تواند مهم‌ترین عامل آمادگی نظامی باشد. نیروهای مسلح با اجرای دو نقش بازدارندگی و دفاعی، امنیت را برای هر کشوری به ارمغان می‌آورند و زمانی می‌توانند این دو نقش را به نحو مطلوب به انجام رسانند که از آمادگی رزمی مناسب برخوردار باشند تا دشمنان هرگز چشم طمع به خاک و منابع کشور را نداشته باشند، چرا که قدرت رزمی برتر یک کشور همیشه هراس شکست را در دل دشمن ایجاد می‌نماید و چنانچه کشوری از لحاظ قدرت رزمی ضعیف باشد دشمن براحتی می‌تواند اراده خود را تحمیل و به عنوان یک فرصت از آن بهره‌برداری نماید. بنابراین نیروهای مسلح با داشتن آمادگی رزمی نقش بازدارندگی خود را ایفا می‌نمایند. نقش تدافعی نیروهای مسلح عبارتست از دفاع از حدود و ثغور و کیان مملکت در مقابل دشمنان خارجی و داخلی و این نقش نیز با داشتن آمادگی رزمی میسر می‌گردد، چرا که ضمن جلوگیری از وقوع جنگ در حقیقت زمینه ایجاد آرامش را موجب می‌گردد.

جنگ و لزوم آمادگی رزمی

جنگ یکی از عناصر پایدار تاریخ است و تمدن و دموکراسی از استمرار آن چیزی نکاسته است. نگاهی به تاریخ جوامع انسانی مشخص می کند که دولت ها حتی در دوره هایی که عملاً درگیر جنگ نبوده اند و نوعی روابط مسالمت آمیز با یکدیگر داشته اند با شیوه های گوناگون مانند تبلیغ، تهدید و جنگ سرد خود را برای جنگ عملی آماده کرده اند. رقابت تسلیحاتی و افزایش روز افزون قدرت نظامی کشورها مبین این واقعیت انکارناپذیر است که جنگ با وجود همه ویرانگری هایش یک پدیده تاریخی بشمار می رود. در مکتب اسلام و بر اساس آیات و روایاتی که در قرآن کریم و کتب گوناگون از علمای اسلامی نقل شده است جنگ به عنوان یک رخداد اجتناب ناپذیر تاریخ بشری مد نظر قرار گرفته است. در آیه شریفه ۲۱۲ سوره مبارکه بقره چنین آمده، (کتب علیکم القتال) یعنی نوشته شد بر شما کارزار و همچنین آیه ۶ سوره انفال (و اعدو لهم ما استطعتم من قوه) به افزایش قدرت رزمی و آمادگی رزمندگان برای کارزار اشاره می کند. بنابراین باید در زمان صلح به دنبال فراهم کردن عوامل پیروزی در جنگ احتمالی بود تا در هنگام وقوع جنگ مستحق پیروزی باشیم. در هر حال تاریخ به ما می آموزد تا زمانی که قدرت از دهانه لوله تفنگ خارج می شود همه کشورها ناگزیرند برای دفاع از منافع ملی خود آمادگی لازم و کافی در برابر تهدیدات احتمالی را داشته باشند. (جمالی، ۱۳۸۱ ص ۳۷)

عوامل توان رزمی

در سطح عملیاتی و تاکتیکی، توان رزمی یا قدرت جنگیدن یک یگان نظامی، عبارت است از ماحصل ترکیب و تلفیق موثر عوامل فیزیکی با عوامل غیر فیزیکی یگان، توأم با تدبیر و چگونگی بکار بردن این عناصر در محیط عملیاتی، در راستای انجام مأموریت محوله. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۶۵)

عوامل فیزیکی توان رزمی

این عوامل محسوس و قابل اندازه گیری بوده و نقش اساسی را در توانایی یک یگان برای جنگیدن ایفاء می نمایند و شامل عوامل زیر می باشند:

الف- یگان های مانوری: یگان های مانوری، نیروهای رزمنده ای هستند که مستقیماً درگیر رزم با دشمن می شوند و جوهر اصلی توان رزمی محسوب می گردند و عناصر مهمی بشمار می آیند

۳۰..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
زیرا آنها هستند که می‌جنگند و موفقیت یا شکست نیرو به آنان بستگی دارد. یگان‌های مانوری شامل یگان‌های پیاده، مکانیزه، زرهی، سوارزرهی، یگان‌های مانوری هوایی و.... می‌باشند. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۶۷)

ب - آتش‌های پشتیبانی (قدرت آتش): آتش‌های پشتیبانی به دلیل اهمیت و نقشی که در شکست توانایی و اراده دشمن به ادامه جنگ دارد، بصورت یک فاکتور مستقل، در کنار مانور ذکر می‌گردد. قدرت آتش فراهم آورنده نیرویی مخرب است که بصورت جداگانه و یا همگام با مانور، جهت نابودی دشمن بکار گرفته می‌شود. تاثیر متناسب با برد و دقت سیستم جنگ افزار و نوع مهمات متفاوت می‌باشد. آتش‌های پشتیبانی، یا سازمانی است که مستقیماً زیر کنترل فرمانده یگان قرار دارد و یا غیر سازمانی است که مستقیماً زیر کنترل فرمانده یگان قرار ندارد، اما جوابگوی درخواست و نیازمندی آتش او می‌باشد. مانند توپخانه تقویتی و آتش پشتیبانی نزدیک هوایی. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۶۸)

پ - یگان‌های پشتیبانی رزمی: یگان‌هایی هستند که نیروهای رزمنده مانوری را پشتیبانی می‌نمایند و موفقیت یگان‌های مانوری به میزان زیادی بستگی به کمیت و کیفیت پشتیبانی این یگان‌ها دارد و عبارتند از یگان‌های توپخانه صحرایی، توپخانه پدافند هوایی، مهندسی، هوانیروز، مخبرات، یگان‌های شیمیایی، میکربی، هسته‌ای، یگان‌های اطلاعات نظامی، عملیات روانی و یگان‌های جنگ الکترونیک. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۷۰)

ت - یگان‌های پشتیبانی خدمات رزمی: یگان‌هایی هستند که نیازمندی‌های اداری و آماد و پشتیبانی یگان‌های مانوری و یگان‌های پشتیبانی رزمی را فراهم می‌نمایند. کمیت و کیفیت و مداومت پشتیبانی آنها، سبب تداوم سطح موجودیت توان رزمی نیروی عمل کننده می‌گردد. این یگان‌ها عبارتند از یگان‌های خدمات اداری، نگهداری، بهداری، آماد و ترابری و دارایی. (کمیته فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۲ ص ۵۷)

عوامل غیر فیزیکی توان رزمی: اهم عوامل غیر فیزیکی توان رزمی عبارتند از:

الف - رهبری نظامی: فن و هنر تحت نفوذ قرار دادن کارکنان به منظور جلب همکاری و اطاعت صمیمانه آنان از روی میل و علاقه باطنی در جهت نیل به هدف را رهبری نظامی گویند. هر

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل توان رزمی در محیط عملیاتی..... ۳۱
اندازه خصوصیات انسانی فرمانده نظامی، برجسته تر و ارزشمندتر باشد، نفوذ معنوی و اخلاقی او در زیردستان نیز بیشتر شده و آنها با فرمانده خود موافق و هماهنگ گشته و بدون هیچ ترسی از خطرات جانی، دستورات و اوامر وی را اطاعت و اجراء می نمایند. (جمالی، ۱۳۸۱ ص ۳۷)

ب- ایمان: گرایش و اعتقاد قلبی به هر موضوع یا هدفی را ایمان گویند که ممکن است در قالب ایمان به مکتب یا ایمان به هدفی که به سوی آن پیشروی می کند یا از آن دفاع می نماید، تجلی کند. ایمان به انسان عزت و قدرت، عشق و امید و جهت می دهد. ایمان زیبایی روح است. در جنگ تحمیلی به وضوح مشاهده شد که بین دو یگان همپراز، پیروزی از آن یگانی است که دارای ایمان قوی تری باشد. قدرت ایمان، پیروزی را می آورد. در قرآن کریم نیز ارزش و قدرت ایمان به وضوح بیان شده، در سوره انفال آیه ۶ اشاره به این مطلب دارد که زمانی که مسلمانان از قدرت ایمان بیشتری برخوردار بوده اند، توان مسلمین را در شرایط مساوی عددی، نسبت ۱ به ۱۰ بیان فرموده است. در این جا نتیجه می گیریم که ایمان، نقش بسیار مهم و اساسی را در ایجاد توان رزمی ایفا می نماید. (معاونت آموزشی نزا، ۱۳۸۱ ص ۵۶)

پ- روحیه: حالتی از اطمینان، غیرت و وفاداری است. نیرویی است حیاتبخش، حاکی از روح صمیمیت و یگانگی دسته جمعی و اراده و تصمیم. نیروی روانی لایزالی است که تا انتهای راه، توان تحمل می بخشد و از عزمی مستحکم برای پیروزی نشأت می گیرد. با برخورداری از آن دستیابی به همه چیز ممکن است. (کمیته فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۲ ص ۶۵)

ت- انگیزه (میل): انگیزه یا میل، عاملی است که انسان را به تلاش و حرکت در جهت دسترسی به پایانی دلخواه، ترغیب و تشویق می نماید. اصولاً انسان باید تمایل به انجام کاری را داشته باشد تا بتواند آن کار را به بهترین وجه انجام دهد. هر اندازه تمایل و خواست انسان قوی تر و بیشتر باشد، به همان نسبت بازدهی کار بهتر خواهد بود. نیازهای آدمی که ممکن است مادی یا معنوی، جسمی یا روحی، ذاتی یا اکتسابی باشد، تمایلات و خواست های انسان را بوجود می آورد. (معاونت آموزشی نزا، ۱۳۸۱ ص ۴۷)

ث- آموزش: در میان عوامل تشکیل دهنده توان رزمی، عنصر آموزش از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. بطوری که فقدان آن در تقلیل رزمی کاملاً چشمگیر است. هر نیروی نظامی حتی با داشتن مدرن ترین تجهیزات و سلاح، چنانچه فاقد آموزش های کافی و لازم باشد قادر

۳۲..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
نخواهد بود مأموریت محوله را انجام داده و به اهداف تعیین شده دست یابد. سرباز فاقد آموزش، مسلماً نخواهد توانست از ابزار و سلاحی که در اختیار دارد، به نحو موثر و مطلوب استفاده کند.
(معاونت آموزشی نزاجا، ۱۳۸۱ ص ۴۹)

ج- انضباط: مشخص ترین صفت نیروهای مسلح، نظم و انضباط آنهاست. اصولاً یکی از مزایا و برتری یک نیروی نظامی نسبت به نیروی نظامی دیگر نظم و انضباط است. یک نیروی بی نظم از اقتدار و احترام و کارآیی برخوردار نیست. اگر نیروی نظامی دارای تجهیزات پیشرفته هم باشد، اما فاقد انضباط و انسجام باشد، نیروی ضعیفی خواهد بود. انضباط قوه محرکه یک یگان نظامی است و اساس آن بر نظم و ترتیب آراستگی، اطاعت، فداکاری، احترام متقابل و ایمان استوار است. (معاونت آموزشی نزاجا، ۱۳۸۱ ص ۶۱)

چ- سازماندهی: کار جمعی بدون وجود یک نظم تشکیلاتی و ساختار سازمانی منجر به هرج و مرج و به هدر دادن نیروها و از بین رفتن امکانات گوناگون و استعدادهای می گردد. بنابراین هر اندازه ساختار و تشکل سازمانی منطقی تر، مناسب تر و پویا باشد بازده کار بهتر و ارزنده تر خواهد بود. ترکیب سازمانی و سازماندهی باید به گونه ای قابلیت انعطاف داشته باشد که در مواقع اضطراری و بحرانی بتوان به سادگی یگانگی را از نیرویی اخذ و یا یگانهایی را به نیرویی اختصاص داد، یا حجم آتش را از مکانی برداشت و در مکان دیگر متمرکز نمود بدون اینکه از لحاظ مدیریت، ارتباط و مخابرات و سایر موارد بی نظمی و هرج و مرج در یگانهای مذکور ایجاد شود.
(معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۶۳)

ح- صبر و بردباری و مقاومت: صبر قوی ترین یاور در سختیها و محکم ترین رکن در برابر ضعف است. صبر است که به انسان فرصت تفکر صحیح می دهد. زیرا بی صبری تزلزل روحی به بار آورده و فرصت تفکر و اندیشیدن در برابر هر تصمیمی را از انسان سلب می کند. انسان به هیچ هدف و مطلوبی نمی رسد و از هیچ نابسامانی و پیشامد ناگواری جان بدر نمی برد مگر با صبر. زیرا با اتکاء به صبر است که اعتماد به نفس و اراده در انسان رشد می کند قرآن کریم در آیه ۴۵ سوره انفال می فرماید: (ای کسانی که ایمان آورده اید هر گاه با فوجی از دشمن مقابل شدید پایداری کنید و خدا را پیوسته یاد آرید باشد که پیروز و فاتح گردید) پایداری و استقامت در سایه صبر و بردباری امکان پذیر است. پس هر اندازه کارکنان رزمنده یگان، صبورتر و بردبارتر باشند،

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل رزمی در محیط عملیاتی..... ۳۳
پایدارتر و مقاوم تر شده و در نتیجه توان جنگیدن آنان نیز بیشتر خواهد شد. (معاونت آموزشی
نزاجا، ۱۳۸۱ ص ۶۰)

خ - شجاعت: شجاعت یکی از صفات برجسته نظامیان است. در جنگ افراد ترسو و زبون نه تنها موفقیتی کسب نمی کنند، بلکه زودتر از دیگران یا می میرند یا اسیر می شوند. کسانی که در فدا کردن زندگی خود و رفتن به طرف مرگ دودلی نشان دهند جنگ آوران واقعی نیستند. (معاونت آموزشی نزاجا، ۱۳۸۱ ص ۴۸)

د - حقیقت قسمتی: همانطوری که انسان فطراً به روستا، شهر و یا زادگاه خود وابسته و علاقه مند است به یگان نظامی متبوع خود نیز دل بستگی داشته و به خوش نامی یا بدنامی آن حساس می باشد. بصورت طبیعی هر کسی تمایل دارد برای روستا، شهر، زادگاه و سازمان متبوع خود کسب افتخار نماید. بنابراین تحریک این غریزه می تواند به صورت ارزنده ای قدرت جنگنده ای افراد را افزایش داده و سبب کسب پیروزی گردد. (معاونت آموزشی نزاجا، ۱۳۸۱ ص ۵۳)

تدبیر و چگونگی بکار بردن عوامل رزمی در محیط عملیاتی

منظور از تدبیر و چگونگی بکار بردن عوامل متشکله توان رزمی (فیزیکی و غیرفیزیکی) در محیط عملیاتی یعنی اینکه فرمانده بتواند در محیط رزم این عوامل را با هم تلفیق کرده و ماموریت واگذاری را به نحو مطلوب به انجام رساند. نمونه هایی از بکارگیری این عوامل بصورت تلفیقی را می توان در موارد زیر مشاهده کرد:

الف - هماهنگی و کنترل: هماهنگی و کنترل برای تولید حداکثر توان رزمی بسیار لازم است. وقتی فرمانده کلیه عوامل را ارزیابی کرد و طرح خود را تهیه نمود، از طریق کنترل و هماهنگی اطمینان حاصل می کند که کلیه اقدامات و وسایل در زمان های پیش بینی شده و همچنین در مواقع غیرمترقبه انجام می گیرد و به این ترتیب کلیه تلاش ها هم سو و منسجم گشته و حداکثر توان رزمی در زمان و مکان حساس بوجود می آید. فرمانده این عمل را بر حسب مورد ممکن است از پاسگاه فرماندهی اصلی، تاکتیکی، گروه فرماندهی در حال حرکت و یا همراه عناصر رخنه کننده در یک تک را انجام دهد. فرمانده باید بتواند عملیات اطلاعاتی، آماد و پشتیبانی و آتش پشتیبانی را با مانور نیروها هماهنگ نماید. یگان ها ممکن است با فواصل مختلفی دور از هم عمل کنند اما فرمانده باید بتواند تاثیر عملکرد آنها را هماهنگ کند. مهم ترین بخشی که اجرای

۳۴..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
هماهنگی و نظارت را برای فرمانده تسهیل و عملی می‌سازد بخش ارتباط و مخابرات است که باید
قابلیت انعطاف داشته و قادر باشد حداکثر نیازمندی‌های فرماندهی را تامین نماید و در عین حال از
حداکثر تامین مخابراتی برخوردار باشد تا فرمانده بتواند کنترل خود را حفظ کند. (معین
وزیری، ۱۳۷۹ ص ۵۵)

این موضوع در جنگ‌های امروزی که مرتباً در حال تغییر بوده و مستلزم تصمیم‌گیری‌های
پی‌درپی در حین عملیات می‌باشد. خصوصاً در رزم ناهم‌تراز بسیار سخت و دشوار خواهد شد چرا
که در این نوع از عملیات اجرای غیرتمرکزی بیشتر مد نظر بوده که در این صورت هماهنگی و
کنترل بسیار دشوار خواهد شد. فرمانده و ستاد او در هر یک از مراحل برآورد وضعیت،
تصمیم‌گیری، طرح‌ریزی و صدور دستورات بنحوی همکاری و هماهنگی مداومی را اعمال
می‌نمایند که با تداخل در سایر سیستم‌ها در هر یک از مراحل مقابله و یا مبارزه بتوانند یگان تحت
امر خود را کنترل و هدایت نمایند. در هدایت عملیات نیز باید تلفیق عوامل توان رزمی را مد نظر
قرار دهد. پشتیبانی مخابراتی از طرح مقابله‌ای بایستی دارای انعطاف کافی برای مواجهه با
وضعیت‌های غیرقابل پیش‌بینی را داشته باشد. آنچه که مهم است طرح‌ریزی دقیق قبلی، کلید
موفقیت در برخورد با وضعیت‌های متغیر و زودگذر می‌باشد.

در عملیات مقابله فرمانده دائماً در این فکر است که چگونه نیروهای خود را برای اجرای
طرح‌های پیش‌بینی شده هدایت و حداکثر بهره‌برداری را بنماید. در این نوع عملیات هدف فرمانده
انجام یک کنترل مؤثر بر روی نیروهایی است که در مسافت زیادی برای نبرد به نیرویی با
توان رزمی بیشتر گسترش یافته است. آنچه که در این نوع عملیات مهم است، این است که کنترل
فرمانده تیپ، نبایستی مانع آزادی عمل و قابلیت انعطاف فرماندهان گردان گردد. به منظور ایجاد
کنترل و هماهنگی بیشتر بین رزمگاه‌ها و لایه‌های مختلف مقابله‌ای لازم است که بین آنها ارتباط
برقرار شده و طرح‌ریزی بنحوی انجام شود که وقتی نیروها از رزمگاه‌های مقدم به سمت لایه‌های
بعدی عقب‌نشینی کردند زیر امر واحدی که در این لایه قرار دارند، قرار بگیرند. (زهدتاب،
۱۳۸۸ ص ۱۷۷)

ب- عملیات اطلاعاتی و حفاظت اطلاعات: اطلاعات از جو و زمین و دشمن به فرمانده
کمک می‌کند تا نیروهای در دسترس را به صورت منطقی و موثر در محل مناسب بکار برده و

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل توان رزمی در محیط عملیاتی..... ۳۵

برتری رزمی را بر دشمن کسب نماید. داشتن اطلاعات خوب باعث می شود که در لحظه و مکان مناسب برتری بر دشمنی که مقدماتش بیش از ما باشد ممکن گردد. عملیات حفاظت اطلاعات باعث می شود دشمن از وضع ما بی خبر باشد و نتواند مقدمات خود را بر علیه ما بکار ببرد و ما را در وضع نامناسبی قرار دهد. در شرایط مساوی و حتی در شرایط نامساوی و نامناسب پیروزی از آن نیرویی است که اطلاعات بیشتری نسبت به طرف مقابل دارد. به جرات می توان گفت که اطلاعات مهم ترین عامل تولید توان رزمی است. اطلاعات ممکن است مربوط به جو و زمین، استعداد و گسترش دشمن، تجهیزات، موقعیت سازمان، حرکات، تاکتیک و توانایی ها و محدودیت های او باشد. امروزه با پیشرفت فن آوری و ایجاد ماهواره ها و وسایل تجسس هدف و تجهیزات مراقبتی بسیار دقیق عملیات اطلاعاتی وضع حساس تری را به خود گرفته است. در هر صورت برای کسب برتری بر دشمن و حصول پیروزی، اخبار و اطلاعات را حتی از طریق نفوذ عوامل به داخل خاک دشمن باید کسب کرد. (اداره آموزش آجا، ۱۳۷۹ ص ۵۷)

در رزم ناهمتر از نیز فرماندهان در عملیات مقابله، هدایت عملیات را با حداقل اطلاعات انجام می دهند. بدلیل قطع ارتباط رادیویی و مشخص نبودن زمان و مکان عملیات نیروی آفندکننده، چرخه جمع آوری اخبار، پردازش اطلاعات و تصمیم سازی کامل نمی شود بلکه فرماندهان در هر رده با کشف و شناسائی دشمن، برابر طرح های از پیش تمرین شده اقدامات مقابله ای را آغاز می کنند. ابزار اصلی برای اطمینان از اجرای صحیح طرح های عملیات مقابله، انجام تمرینات تاکتیکی در مناطق واگذاری و کسب مهارت لازم می باشد. به منظور هدایت عملیات مقابله، اطلاعات رزمی کاربرد وسیع تری دارد. اطلاعات رزمی بلادرنگ قابل بهره برداری بوده و زمان وقوع آنها تازه می باشد و مستقیماً از منبع به مصرف کننده می رسند. اطلاعات رزمی جهت اجرای سریع مانور و اجرای آتش پشتیبانی که لازمه وضعیت زودگذر دشمن است استفاده می شود. فرماندهان گردان رزمی و پائین تر بیشتر به این اطلاعات نیاز دارند. بدیهی است، همواره باید بین آنهایی که با عملیات رزمی سروکار دارند و فرماندهان و ستادهای مربوطه یک رابطه همکاری و مبادله آزاد اطلاعات وجود داشته باشد. (زهتاب، ۱۳۸۸ ص ۱۷۰)

پ- مانور: مانور در عین حالی که به عنوان یکی از اصول جنگ محسوب می شود، به عنوان یکی از عوامل مؤثر در تولید و افزایش توان رزمی نیز بشمار می آید. در شرایطی که هیچ گونه

۳۶..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
برتری رزمی بر دشمن نداریم می‌توانیم با حرکت و جابجایی حساب شده عده‌ها، آتش‌ها و
استقرار آنها در وضعیت برتر نسبت به دشمن، به یک موقعیت تاکتیکی و عملیاتی دسترسی پیدا
کنیم و این حرکت و جابجایی همانا مانور است. تاریخ نظامی پر از وقایعی است که در آن یک
نیروی ضعیف‌تر به خاطر انجام مانور حساب شده توانسته است در محل مورد نظر توان رزمی را
ایجاد و بر دشمن قوی‌تر پیروز گردد و شرایطی را بوجود آورد که دشمن نتواند از نیروهای خود
استفاده کند. بطور مثال عملیات طریق القدس (بستان)، عملیات فتح المبین، بیت المقدس، عملیات
فاو و جنگ اول و دوم خلیج فارس. (معین‌وزیری، ۱۳۷۹، ص ۵۸)

چگونگی بکارگیری عوامل توان رزمی را می‌توان در رزم ناهم‌تراز نیز مشاهده نمود. در رزم
ناهم‌تراز عامل مانور جوهر اصلی توان رزمی است، در عملیات مقابله، مانور طوری بکار می‌رود
که دشمن بطور مداوم مجبور به تغییر وضعیت گشته و آرایش خود را درحالی که زیر آتش قوای
خودی است تغییر دهد. مانور شیوه‌ای است که فرماندهان با به کارگیری آن باعث تمرکز
قدرت رزمی جهت سرعت عمل، ایجاد شوک و غافلگیری و تسلط بر دشمن می‌گردند. مانور
وظیفه سیستم‌های پشتیبانی کننده را در جهت انجام مأموریت محوله تعیین و حق تقدم‌ها را
مشخص می‌نماید.

قدرت آتش خودی با انهدام یگان‌های دشمن، آثار مانور را چند برابر تقویت می‌کند و
توانایی دشمن را برای مقابله با اقدامات خودی محدود می‌کند. مانور، شرایط به کارگیری مؤثر
قدرت آتش را به وجود می‌آورد. هرچند که مانور یا آتش ممکن است مرحله‌ای از اقدامات را به
خود اختصاص دهد، ولی آثار همزمان شده مانور و آتش در تمامی عملیات‌ها مشهود است و هر
یک در حضور دیگری آثارش چند برابر می‌شود. هر یک بدون دیگری نیز کارساز نیست.
در صورت ترکیب آن‌ها، انهدام نیروی بزرگتری از دشمن عملی بوده و حفاظت نیروهای خودی را
افزایش می‌دهد. عملیات مقابله ترکیبی از مقابله در عمق، عملیات تأخیری، تک‌های مختل کننده
و همزمان، محدود و عملیات نامنظم می‌باشد. بعلاوه دیدبانی مستمر و برتری هوایی و پشتیبانی آتش
مؤثر دشمن، تجمع و جابجایی نیرو در رده بالاتر از گروهان مخاطرات بسیاری را در پی دارد و
به کارگیری واحدهای زرهی و سوارزرهی در لایه‌های اول مقابله (تا عمق حداقل ۷۰ کیلومتری
لجمن) خطرناک خواهد بود. اگر زمین در سرتاسر منطقه‌ی مقابله، محدودیتی برای حرکات

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل توان رزمی در محیط عملیاتی..... ۳۷

خودروئی ایجاد نموده و وضعیت دشمن مبهم باشد، برای اطمینان از قابلیت انعطاف طرح، اختصاص قدرت رزمی در طول لایه مقابله‌ای جلو می‌تواند متعادل باشد در غیر این صورت برای محور نفوذی خطرناک‌تر نیروی بیشتری در نظر گرفته می‌شود. در عملیات مقابله، امر حیاتی برای فرماندهان، چگونگی سازماندهی و اختصاص نیروها به رزمگاه‌ها به منظور فرسایش و انهدام نیروهای دشمن با حداقل توان رزمی می‌باشد. برای رسیدن به این امر مهم فرماندهان بایستی با آمایش دقیق منطقه نبرد، بهترین نقاطی را که می‌توان در آنجا عملیات مقابله را اجراء کرد انتخاب و با فرصت مناسب ضمن انجام تمرینات لازم، نسبت به آماده سازی مواضع اقدام نمایند. (زهدتاب، ۱۳۸۸ ص ۱۷۷)

ت - پوشش و فریب تاکتیکی: منظور از اجرای پوشش و فریب تاکتیکی این است که دشمن در جهتی قدم بردارد که به نفع ما و به ضرر خودش باشد. عناصر اطلاعاتی باید قادر باشند زمینه‌های فریب دشمن را کشف و در اختیار فرمانده قرار دهند تا وی بتواند رکن سوم رادر تهیه یک طرح فریب مناسب هدایت نماید.

تاریخ نظامی مملو است از وقایعی که طی آن یک نیروی کمتر بر یک نیروی بیشتر و قوی‌تر از طریق بهره‌برداری از یکی از روش‌های فریب پیروز شده و یا به کسب پیروزی سرعت بخشیده است. انحراف توجه دشمن از محل اصلی نبرد و جلب توجه او به مناطق فرعی و کم اهمیت سبب می‌گردد که توان دشمن در محل‌های اصلی تقلیل یافته و یا به عبارت دیگر توان رزمی ما در محل اصلی نسبت به دشمن بهبود و برتر گشته و نهایتاً موجبات پیروزی ما فراهم شود. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۵۱)

ث - آسیب‌پذیری و قبول خطر: آسیب‌پذیری یعنی حساسیت یک نیرو در برابر خسارات وارده بر اثر اقدامات دشمن. آسیب‌پذیری ضعف ذاتی هر نیروی نظامی بوده و ممکن است دشمن قادر شود از این ضعف بهره برداری کند. بنابراین برای کاهش آسیب‌پذیری که نتیجه آن حفظ توان رزمی موجود و در شرایطی ایجاد برتری نسبت به دشمن خواهد بود. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۵۰)

ج - عملیات ممانعت و سد موانع: با اجرای عملیات ممانعت می‌توان قدرت و توانایی جنگی دشمن را کاهش داد. این اقدام جنبه و منظور راهبردی دارد و از رده سپاه مستقل به بالا

۳۸..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
طرح ریزی می گردد. جلوگیری از بهره برداری دشمن از منابع حیاتی، بنادر، کارخانجات، خطوط
راه آهن و سایر تسهیلات نهایتاً به تضعیف قدرت جنگی دشمن منتهی می شود. استفاده از سیستم
سد موانع در عملیات تاکتیکی ضمن ایجاد امنیت برای یگانها سبب وارد آوردن تلفات و
خسارات به نفرات و تجهیزات دشمن گردیده و نهایتاً موجب کاهش توان رزمی او می شود.
(سنجری پور، ۱۳۸۴ ص ۷۵)

چ - عملیات روانی: با طرح ریزی و اجرای عملیات روانی می توان در روحیه، عقاید،
ایمان، احساسات و رفتار دشمن یا افراد خودی نفوذ نمود. گرچه عملیات روانی در رده راهبردی
هدایت می شود اما اثرات تاکتیکی معینی نیز دارد. عملیات روانی معمولاً اثر فوری ندارد و تعادل
توان رزمی دشمن را به سرعت برهم نمی زند. اگر برنامه عملیات روانی برای یک دوره طولانی
ادامه یابد اثرات و نتایج آن بهتر خواهد بود. (معین وزیری، ۱۳۷۹ ص ۵۹)

ح - عملیات جنگ الکترونیک: در جنگ الکترونیک تلاش می شود دقت و کاربرد آن
دسته از جنگ افزارهای دشمن که از طریق الکترونیک کنترل می شوند محدود یا مختل گردند.
فرماندهان باید محیط الکترومغناطیسی را جنبه گسترش یافته ای از میدان نبرد تلقی نمایند.
فرماندهان برای تقلیل توان رزمی نیروهای دشمن و در مقابل ایجاد برتری نیروهای خودی باید
قادر باشند از طریق جنگ الکترونیک اقدامات زیر را انجام دهند:

- (۱) شبکه های فرماندهی و کنترل عمده دشمن را مختل کنند.
- (۲) از اعمال نفوذ فرماندهی دشمن بخصوص در مواقع بحرانی از قبیل کاربرد احتیاط
جلوگیری نماید.
- (۳) کارآیی وسایل پشتیبانی آتش را کاهش دهد.
- (۴) از کاربرد موثر شبکه اعلام خطر و کنترل هوایی دشمن ممانعت نماید.
(معاونت آموزش نزاچا، ۱۳۸۱ ص ۶۰)

نتیجه گیری

پس از شناخت عوامل فیزیکی توان رزمی (یگانهای مانوری، آتشهای پشتیبانی، یگانهای
پشتیبانی رزمی، یگانهای پشتیبانی خدمات رزمی) و عوامل غیرفیزیکی توان رزمی (رهبری
نظامی، ایمان، روحیه، انگیزه، آموزش، انضباط، سازماندهی، صبر و بردباری و مقاومت، شجاعت،

تدبیر و چگونگی به کار بردن عوامل توان رزمی در محیط عملیاتی..... ۳۹

حمیت قسمتی) بایستی در چگونگی به کارگیری آن‌ها تدبیری اندیشید که کارآیی یگان در انجام هر چه بهتر انواع عملیات‌های واگذاری ارتقا یابد. اگر دو یگان نظامی را در نظر بگیریم که از لحاظ وسایل و تجهیزات و جنگ افزار از هر حیث یکسان و برابر باشند، یا به عبارت دیگر از نقطه نظر عوامل فیزیکی توان رزمی کاملاً مشابه و یکسان بوده ولی از لحاظ عوامل غیرفیزیکی توان رزمی متفاوت و متمایز باشند، در این صورت توان رزمی یگانی بیشتر و موثرتر است که خصایل انسانی و روانی کارکنان آن برتر و ارزشمندتر باشد.

بنابراین یگانی که دارای فرمانده و ستاد لایق‌تری بوده و سازماندهی مناسب‌تری را ارائه نموده و علاوه بر در نظر گرفتن عوامل فیزیکی، عوامل غیرفیزیکی را در محاسبه توان رزمی محاسبه نموده و کارکنان آن مومن‌تر، باروحيه‌تر، بانگیزه‌تر، آموزش یافته‌تر، شجاع‌تر، مصمم‌تر، مقاوم‌تر، باتجربه‌تر، مبتکرتر، منضبط‌تر و نسبت به سنن ملی و قومی و مذهبی خود پاینده‌تر باشند، از برتری چشمگیری برخوردار و یقیناً دارای قدرت جنگیدن بیشتر و برتری خواهند بود. محکم‌ترین ضامن ایجاد و حفظ روحیه، پیروزی در عملیات است.

در عملیات‌های اخیر که کشورهای فرامنطقه‌ای در آن دخیل بوده‌اند مانند جنگ در کشورهای عراق و افغانستان، که مشاهده شد نیروهای آمریکایی عامل مانور را در رزم به خوبی به اجرا در آورده و صدها کیلومتر جابجایی نیروهای خود را به اجرا در آوردند. این نوع جابجایی نیاز به آموزش شدید، تمرین، طرح‌ریزی دقیق و آمادگی نیروی انسانی عمل‌کننده دارد. در رویکرد جدید به تحرک، بحث موتوریزه نمودن و کوچک سازی خودروها از جایگاه خاصی برخوردار است.

نتایج حاصله از جنگ‌های جهانی و منطقه‌ای نشان داد که نقش آموزش در سرنوشت عملیات تعیین کننده بوده و یگان نظامی که از آموزش کافی برخوردار نباشد، در صحنه‌های نبرد حرفی برای گفتن نخواهد داشت. زیرا لازمه بهره‌گیری مطلوب و به موقع از سلاح و تجهیزات، برخورداری از آموزش‌های مستمر و مداوم می‌باشد. این مهم در جهان کنونی که ابزار و ادوات نبرد، روز به روز در حال تغییر و تکامل است از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. آموزش یکی از مؤلفه‌های سالی و جاری در سایر مؤلفه‌ها و تاثیرگذار می‌باشد این مؤلفه باید با تاکتیک و تکنیک‌های روز هم‌خوانی داشته و به روز باشد.

۴۰..... فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال هفتم، شماره ۱۷، تابستان ۱۳۸۹
با عنایت به نقش موثر وانکار ناپذیر مؤلفه جنگال در جنگ‌های امروزی می‌توان از مؤلفه جنگال به عنوان یک مؤلفه مستقل از ارتباط و مخابرات نام برد. و در برآوردهای جدید نیز باید توان جنگ الکترونیکی نیروهای خودی و دشمن مورد محاسبه قرار گیرد.
عوامل انضباط، انگیزه و روحیه از جمله عواملی هستند که در تمامی عملیات‌ها اهمیت بسیار زیاد دارد. هر کدام از این عوامل نباشند و یا درصد پائینی از آنها باشند در بکارگیری تجهیزات و اجرای عملیات بی‌تاثیر نخواهند بود. پس نیاز است که سه مؤلفه فوق را بعنوان عوامل اثر گذار در توان رزمی مد نظر قرار گیرد. در کنار بررسی تمامی موارد فوق بایستی تدبیر به کارگیری عوامل غیرفیزیکی نیز مورد بررسی قرار گیرد.

منابع:

- ۱- اداره آموزش آجا (۱۳۷۹). آیین نامه اطلاعات رزمی اف ام ۵-۳. تهران: ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- ۲- جمالی، علی اصغر (۱۳۸۱). تاریخ نظامی جهان و هنر جنگ. تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع).
- ۳- زهتاب، یعقوب (۱۳۸۸). جنگ ناهم‌تراز. تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- ۴- سنجری پور، داوود (۱۳۸۴). تئوری‌های استراتژیک. تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- ۵- کمیته فرماندهی و ستاد (۱۳۸۲). طرح ریزی آماد و پشتیبانی. تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- ۶- کمیته فرماندهی و ستاد (۱۳۸۲). طرح ریزی نیروی انسانی. تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- ۷- معاونت آموزشی نزاچا (۱۳۸۱). جنگ‌های نوین، تهران: معاونت آموزشی نزاچا.
- ۸- معین وزیری، نصرت‌ا... (۱۳۷۹). آیین‌نامه عملیات (۱/۲-۳م) جلد یکم، تهران: ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.